

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 107 1986

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör var väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-00884-5 (häftad)

ISBN 91-22-00886-1 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1987

»opinionsjournalistikens stora era» ringaktas nyhetsstoffet men sätts därpå åter i centrum, när »dagbladsmen» tvingats retirera.

Clas Zilliacus dokumenterar sig i detta arbete som en iderik och mångsidig forskare. Det är spännande att följa, hur uppslag från offentlighetsteori, semiotik, strukturalism och massmedieforskning vävs samman till en mångfacetterad »tidningsretorik» med i regel väldokumenterad presshistorisk förankring.

Henrik Knifs tre studier behandlar framför allt den akademiska elitens offentliga debatt i tidningar och tidskrifter. Ett inledande kapitel (I) granskar argument för tryckfrihet och offentlig diskussion hos några tidiga teoretiker: Anders Chydenius (1765), Peter Forsskål (1759), A. I. Arwidsson (1820-talets början) och J. V. Snellman (1840-talet). Koncentrationen på principargumenten är pedagogiskt klargörande. En särskild förtjänst är, att även motargumenten från ståndssamhällets »överhets»- och »förvaltningsideologi» belyses.

Därefter analyserar Knif i kap. III det offentliga resonemangets former och principer i Åbopressen från 1771 till 1820-talets början. Med god blick för nyanser påvisar förf. att det redan inom ramen för det hierarkiska ståndssamhället fanns en »lärdd offentlighet». Den tog sig bl. a. uttrycker i långa, pedantiska litteraturrecensioner. Professorer förväntades »uppfylla ett hörn av det offentliga rummet med lärda samtal» (s. 74). Här fanns alltså en viktig utgångspunkt, när det »ofärdiga och trevande» (s. 77) kritiska resonemanget av modernare typ långsamt banade sig väg. – En egendomlighet i kapitlet, som inte får någon tydlig motivering, är de täta hoppen fram och tillbaka i kronologin.

I bokens slutkapitel (VIII) framträder den segrande, kritiskt resonerande offentligheten i form av 1880-talets allmänt intellektuella tidskrifter med förankring hos student- och lärare vid Helsingfors universitet, *Finsk Tidskrift* (gr. 1875), *Verdandi* (1882–87) m. fl. Poängen, som Knif verkningsfullt lyfter fram, är här att formerna för bildningselitens offentliga debatt ideologiserades och ritualiserades. För C. G. Estlander, *Finsk Tidskrifts* utgivare fram till 1886, var förmågan att föra debatt på ett kultiverat sätt av avgörande betydelse. Bildning i denna mening, »en ton af belevnhet», var för honom »den offentliga verksamhetens mål och medel» (s. 345). Han ville göra tidskriften till en »värdeämätare af den högre bildningen hos ett folk» (s. 350). Men: kampen för denna bildning var samtidigt ett försvar av svenskheten mot hotande förfinskning och – i en förlängning – russifiering.

En speciell fråga som boken ibland tangerar är förhållandet mellan finländsk och svensk offentlighet. I Knifs genomgång av Åbopressen framhålls, att Åbo före autonomin 1809 av naturliga skäl var »ett element i en svensk offentlighet, vars självklara centrum var huvudstaden Stockholm» (s. 108). Här må det emellertid vara tillåtet för en rikssvensk att undra något över gränsdragningen mellan Sveriges respektive Finlands delar av den gemensamma svenska offentligheten före 1809. Henrik Knif följer praxis i finländsk historieskrivning, när han t. ex. definierar Peter Forsskål som finländare. Komplikationen, att den finlandsfödde Forsskål offentliggjorde sina idéer om tryckfrihet och »borgerlig frihet» inte i Åbo utan vid *Uppsala* universitet (där han skrivits in redan vid 10

års ålder) och via Stockholms tryckpressar, kommenteras inte. Denna offentlighetsaspekt borde här ha varit av intresse. Man skulle givetvis kunna tänka sig, att Knif valt teoretiker som ingår i en tidig finländsk idétradition och att följaktligen Arwidsson och Snellman velat uppfatta Forsskål som specifikt finländsk föregångare. Något belegg för detta ges emellertid inte.

Zilliacus ger i förbigående några intressanta glimtar av den svenska pressens spridning i Finland efter 1809. *Aftonbladet* förbjöds 1833 (s. 170) men tycks enligt ett intressant citat ur C. G. Estlanders memoarer ändå ha fått systematisk spridning »med osynliga postbud» i åtminstone Österbotten på 1840-talet (s. 263). Zilliacus säger allmänt, att Finlands delaktighet i den svenska offentligheten var betydligt större än man skulle kunna tro med tanke på censur och importförbud. Delaktigheten är dock »svåråtkomlig» (s. 184). Ett intressant exempel på en omtalad svensk tidningsartikel från 1830-talet, som i Finland kunde tryckas offentligt först 1860 – och då endast i ett kort utdrag – är C. A. Agardhs »Opinionens magt». Den publicerades ursprungligen i *Skånska Correspondenten* 1833. Zilliacus antar, att artikeln var väl känd i Finland långt före 1860 (s. 216). Förmodligen har han rätt. Agardhs artikel med dess effektfulla bildspråk och slagord, bl. a. *Vox populi vox Dei* (Folkets röst är Guds röst), trycktes om otaliga gånger i svensk liberal press under 1840-, 50- och 60-talen. För en liberal som August Blanche var artikeln närmast en evangelietext. J. G. Carlén travestierar Agardhs text i den beryktade dikt, »Vox Dei», som skrevs för reformmiddagen i Stockholm 18 mars 1848. Åtminstone två gånger trycktes artikeln i bokform, dels i Carléns *Svenska Familjboken* (1850–52), dels i C. A. Adlersparres *Anteckningar om bortgångne samtida* (I, 1859). Att artikeln tidigt blev känd även i Finland är alltså föga märkligt.

Avslutningsvis bör ett par speciella förtjänster hos boken harageras, stilen och den rikliga illustreringen. Författarnas – särskilt Zilliacus – formuleringsglädje gör läsningen lustfylld. Den har bl. a. producerat lekfulla dubbeltydigheter: »tryck» i huvudtiteln betyder både trycksvärta och påtryckning. Läsglädjen förstärks av den generösa illustreringen med tidningstext i faksimil. Den ger läsaren en konkret känsla av att hålla tidningsnumren i handen.

Eric Johannesson

DDR-Literatur im Tauwetter. Wandel – Wunsch – Wirklichkeit. Band I–III. Peter Lang 1985.

Dokumente zur Kunst-, Literatur- und Kulturpolitik der SED 1975–1980. Seewald Verlag Stuttgart 1984.

Die SED und das kulturelle Erbe. Orientierungen, Errungenschaften, Probleme. Dietz Verlag Berlin 1986.

Literatur der DDR in den siebziger Jahren. Hrsg. von P. U. Hohendahl und P. Herminghouse. Edition Suhrkamp 1983.

Sonja Hilzinger: *'Als ganzer Mensch zu leben ...' Emanzipatorische Tendenzen in der neueren Frauen-Literatur der DDR.* Peter Lang 1985.

Sonja Hilzinger: *Christa Wolf.* Sammlung Metzler Band 224. J. B. Metzler 1986.

Ett par amerikanska germanister, Richard A. Zipfer och Karl-Heinz Schoeps, har i ett trebandsverk, *DDR-Literatur im Tauwetter*, belyst perioden 1971–76 genom »eine Kombination von Texten, Interviews und anderen Materialien». »Die Zeit von 1971–1976 war die bisher liberalste, vielversprechendste und zweifellos interessanteste in der DDR-Literatur.» (Vorwort.) De flesta av de intervjuer med ett och samma frågeformulär som Zipfer gjorde med 37 östtyska författare företogs från hösten 1975 till sommaren 1976, alltså närmast före Wolf Biermann-affären i november 1976. Till de sju författare som inte kom att bli intervjuade förrän månaderna kring årsskiftet 1977/78, hörde Christa Wolf. »Die deutsche Literaturgeschichte ist voller Beispiele dafür», förklarade Wolf, »dass die Zeitgenossen die Angebote ihrer wichtigsten Schriftsteller zurückwiesen: Lenz, Hölderlin, Kleist, Büchner; ihre Schicksale – Untergang in Armut, Wahnsinn, Selbstmord – deuten auf die von Marx so genannte 'deutsche Misere' hin [...]». Och hon angav som författarnas uppgift i DDR att mäta detta samhälles verklighet efter dess målsättning och att hålla vid makt längtan efter den realistiska utopin om en sant mänsklig sammanlevnad. I april 1978 kunde Christa Wolf bevista Penkongressen i Stockholm. Inte heller litterater, konstaterade hon då, är immuna gentemot modlöshet, ångest eller resignation. Under den förutsättningen att vi lyckas upprätthålla modet, »måste vi då inte överväga med vilken nyckel vi kan upplåta verkligheten för människorna». Alla medel tycks mig tilllåtna, yttrade Christa Wolf, gamla som nya, om vi ställer oss under en sträng självkontroll och inte låter oss manipuleras.

En värdefull materialsamling av annorlunda slag utgör ett av Peter Lübke utgivet »Sammelband», *Dokumente zur Kunst-, Literatur- und Kulturpolitik der SED 1975–1980*; det har närmast föregåtts av ett enligt likartade editionsprinciper på Seewald Verlag utgivet arbete för tiden 1971–74. Lübke avviker emellertid från sin föregångare Gisela Rüss däruti att han inte enbart och mestadels i oförkortat skick återger officiella SED-dokument. Han anför dessutom relevanta texter från väst såsom uttalanden här av Stephan Hermlin och Stefan Heym, vidare intervjuer med Reiner Kunze, Jurek Bekker och den nu bortgångne Franz Führmann. Särskild vikt har Lübke lagt vid att klargöra vilka lagar och förordningar som styr bokmarknaden; likaså granskas det restriktiva förhållningssättet rörande tillgång till arkiv och s.k. »Giftschrank». Det heter lakoniskt i Lübkes inledning till samlingsvolymen: »Die Einführung in die Dokumente will und kann nicht ihre Auswertung ersetzen.» En utförlig dokumentation ges av de i *Weimarer Beiträge* juli 1979 återgivna »samtalen» med unga DDR-författare. Här kom, framhåller Lübke, en opposition till tals som visade att kulturfunktionärerna inte helt och fullt behållit fältet. Jag har i min uppsats Kulturpolitik och »Erberzeption» i DDR – det aktuella läget (*Samlaren* 1985) behandlat en likaledes i *WB*, oktober 1980, publicerad debatt kring »Wertung von Kunst und Literatur in der entwickelten sozialistischen Gesellschaft». Debatten i fråga uppmärksammas också den av Lübke – han avtrycker sålunda den prominente kulturfunktionären Hans Kochs inledningsanförande – men som Manfred Jäger (*Deutschland Archiv* 10/1986) anmärker i en recension: »Die Vorträge der Germanisten Dieter Schlenstedt und Hans-

Georg Werner setzen dabei ganz andere Akzente als Koch.» Jag har gjort samma reflektion och uppehåller mig överhuvud utförligt just vid dessa bådas inlägg vid olika tillfällen beträffande litteratur- och kulturpolitik i DDR.

Jag hänvisade i slutpartiet av min berörda uppsats till det av ett författarkollektiv med Horst Haase som ledare nu slutförda verket *Die SED und das kulturelle Erbe*. »Die vorliegende Publikation stützt sich auf Einschätzungen und Verallgemeinerungen, die in den Dokumenten der Partei und des Staates zu diesem Gegenstand selbst vorgenommen werden, sowie auf Arbeiten der marxistisch-leninistischen Partei- und Kulturhistoriker und auf Leistungen der Geschichtsschreibung der Philosophie und der Künste.» (Vorbemerkung.) Därjämte hänvisas till en rad på 1970- och 80-talen i DDR framlagda samhällsvetenskapliga dissertationer. Den 500-sidiga volymens oftast återopade personligheter visar sig föga överraskande vara Marx, Engels och Lenin, följda av namn som Johannes R. Becher, Ulbricht, Honecker och Kurt Hager. Med året 1983 – Karl Marx- men också Luther-året – förs den kronologiskt utplagda historieskrivningen om det kulturella arvets officiella status i DDR till sin slutpunkt. »Die Ehrungen für Karl Marx und für Martin Luther im Jahre 1983 waren hervorragende Beispiele der Souveränität, die sich im Verhältnis der SED zum kulturellen Erbe entwickelt hatte.» Samma »suveräna» anpassningsförmåga har ådagalagts gentemot Preussen och dess kultur. Den markanta omorienteringen beträffande modernismen blir likaledes belyst i ett av volymens slutavsnitt, men härvidlag liksom beträffande romantiken varnas för »Nachbeten» eller »Nachahmung» och överhuvud för en tillägnelse som tas till intäkt för en individualistisk privatisering.

En cesur inom själva det östtyska kulturlivet noteras inte för mitten av 70-talet såsom brukligt är i väst, men väl »[die] Zäsur, die in der zweiten Hälfte der siebziger Jahre für die gesamte imperialistische Politik kennzeichnend war». »Nach der empfindlichen ökonomischen Krise der Jahre 1973 bis 1975 wurde seit Mitte der siebziger Jahre in der BRD eine 'Tendenzwende' propagiert und praktiziert, die zu Recht als 'Umschwung zu neokonservativen Strukturen' charakterisiert worden ist.» (Citerad här är västtysken Dieter Lattmann.) Så ställdes de kulturella traditionerna i en ideologisk kamp i anslutning till »den tyska frågan». I DDR ledde denna aktivering till en systematisk utbyggnad av den marxistisk-leninistiska receptionen av det kulturella arvet i DDR, heter det. Haase och hans kolleger använder begreppet »Erbepotential» och de lägger vikt vid att med sitt verk klargöra hur målmedvetet arbetet bedrivs för att på alla gebit aktualisera kulturtraditioner. Det gäller inte minst inom tekniken; vid Goethejubileet i mars 1982 tog kulturministern Hans-Joachim Hoffmann symptomatiskt nog tillfället i akt att också framhålla Goethes »aktiva andel» inom sin tids naturvetenskap. Det har för kulturstrategerna gällt att befästa förståelsen för DDR som industristat och därmed för »Arbeits-traditionen, Naturwissenschaft und Technik als kulturelles Erbe».

Kvinnospörmål finns ej ens tangerade i *Die SED und das kulturelle Erbe*; så ingår där också ingen kvinna i författarkollektivet. När Irene Dölling prövar på att i sin publikation *Individuum als Kultur. Ein Beitrag zur Diskussion* (Dietz Verlag Berlin 1986) ge en systematisk per-

sonlighetsteoretisk framställning på grundval av egen lång erfarenhet av utbildning av *Kulturwissenschaftler*, kommer i gengäld den »nya kvinnorrörelsen» in i bilden; en renodlad feminism avvisar hon emellertid i klara verba. Dölling åberopar i det femte kapitlets exkurs Christa Wolfs Kassandraberättelse: »Denn was Cassandra 'sehend' vorwegnahm, lastet als stattgehabte Geschichte, als 'Tradition aller toten Geschlechter' auf uns Lebenden, das heisst auch in uns, in unserer Denk- und Verhaltensweisen, die wir alltäglich praktizieren.» Dölling framhåller hur relationerna mellan män och kvinnor utgör en viktig indikator för socialismens utvecklingsnivå; de tillhör ett samhälles *kultur*, fastslår hon uttryckligen.

Peter Uwe Hohendahl och Patricia Herminhouse har i *Literatur der DDR in den siebziger Jahren* ställt samman åtta uppsatser i syfte att ge en överblick över tendenser och strömningar i 1970-talets östtyska litteratur. Hohendahls inledande studie gäller Theorie und Praxis des Erbens: Untersuchungen zum Problem der literarischen Tradition in der DDR. Med rätta framhåller Hohendahl »eine bahnbrechende Auseinandersetzung mit der traditionellen Erbe-theorie», nämligen Robert Weimanns uppsats Gegenwart und Vergangenheit in der Literaturgeschichte (*WB* 1970 och omtryckt i boken *Literaturgeschichte und Mythologie*, 1972). Genom att betona nödvändigheten av en dialektisk uppfattning av relationen mellan det nuvarande och det förgångna gav Weimann ett nytt och betydelsefullt receptionsteoretiskt fundament. Weimanns roll framhävs likaledes i David Bathriks uppsats Kultur und Öffentlichkeit in der DDR; här rör det sig om artikeln Kunst und Öffentlichkeit i *Sinn und Form* 1979. »Trotz des normativen Ansatzes von Weimanns Öffentlichkeitsbegriff ist seine progressive politische Bedeutung nicht zu unterschätzen, handelt es sich doch um einen entscheidenden ersten Schritt auf dem Weg, den Gedanken der Öffentlichkeit in der DDR zur Sprache zu bringen.» Weimann förklarade i sitt inlägg att socialistisk offentlighet inte skulle betraktas som likvärdigt med »Menschengemeinschaft» – Walter Ulbrichts begrepp från slutet av 1960-talet. Och han betecknade direkt konsten och litteraturen som vägröjare för en motkultur. Med syftning på den samtida prosan och framför allt på Christa Wolfs verk deklarerade han: »Das Selbst-Entdecken steht jetzt gegen das Gezeigt-Bekommen, das Nachdenken vor dem Beweis, 'Haltung' vor Erkenntnis, Praxis vor Abbild.» Det innebar allt som allt ett resolut ställningstagande för tankens frihet i ett skede av repression. Jag har i min *Samlaren*-uppsats behandlat ett aktuellt kulturpolitiskt inlägg av Weimann, där han på nytt vänder sig mot en alltför trång *Abbild*-teori.

Kvinnliga författare kom i hög grad att sätta sin prägel på prosan i DDR under 1970-talet, men deras roll inom lyriken har varit vida mindre framträdande. Lyriken har som Ursula Heukenkamp påvisar i en uppsats överhuvud alls inte haft samma betydelse för det offentliga livet i DDR som under 60-talet. Dramat åter upplevde ett uppsving; Ulrich Profitlich framhåller »eine Zunahme phantastisch-surrealer Elemente», om än inte lika utpräglat som i prosan. Wolfgang Emmerich konstaterar just för berättarkonstens del samma »Mobilisierung der Phantasie» som Rainer Nägele i uppsatsen *Trauer, Tropen und Phantasmen: Ver-rückte Geschichten aus der DDR*. Nägele berör mer i förbigående det förhållandet att u-

pisk-fantastisk litteratur länge har utgjort ett markant inslag i underhållningslitteraturen i DDR. Befrämjande av fantastiken i den mer allvarligt syftande litteraturen bör också den latinamerikanska prosans tidiga spridning och reception ha varit.

Den nya kvinnolitteraturen i DDR vann under andra hälften av 1970-talet också ett internationellt genomslag. I samband härmed röntes den ett växande intresse bland germanister i BRD, USA och andra länder. Sonja Hilzinger kan åberopa en nog så omfattande forskning i sin dissertation '*Als ganzer Mensch zu leben ...*' *Emanzipatorische Tendenzen in der neueren Frauen-Literatur der DDR*. Boken har åtföljts av en åt Christa Wolf ägnad volym i Sammling Metzler. Den förra boken inleddes av en summarisk redogörelse för kvinnofrågan i marxistisk teori liksom för kvinnornas reella situation i DDR. De emancipatoriska tendenserna inom prosan betraktar Hilzinger i likhet med den amerikanska germanisten Patricia Herminhouse och andra såsom introducerade i och med Christa Wolfs Nachdenken über Christa T. (1968). På denna punkt förtjänar emellertid John Milfulls invändning beaktande, när han i sin välavvägda översikt över DDR-litteraturen (Viktor Žmegač (Hrsg.): *Geschichte der deutschen Literatur vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart*. Band III. Athenäum 1984) betonar Anna Seghers' vägröjande insats: »Durch ihre Darstellung geschlechts-spezifischer Haltungen, die der Emanzipierung der Frau im Wege stehen und überwunden werden müssen, wie auch durch ihre grundlegende Überzeugung, dass diese Emanzipierung nur als Teil eines gesamtgesellschaftlichen Prozesses denkbar ist, wurde sie zur Vorbildfigur vieler Schriftstellerinnen der jüngeren Literatur.» Sonja Hilzinger framhåller emellertid för den delen Christa Wolfs nära vänskap med Anna Seghers och hon behandlar givetvis det förhållandet att Seghers med berättelsesamlingen *Sonderbare Begegnungen* (1973) vidgade den realistiska konstens gränser i anslutning till en romantisk berättartradition.

Själva huvudavsnittet av Hilzingers avhandling är ägnat interpretationer av en rad av de nya, uppmärksammade kvinnoböckerna från 1970-talet, verk således av Christa Wolf, Irmtraut Morgner, Brigitte Reimann, Sarah Kirsch o. a. Analyserna ter sig emellanåt – det gäller exempelvis Morgners *Trobadura Beatriz*-roman – väl hårt bundna vid tidigare textgenomgångar av andra kritiker, men Hilzingers samlande grepp är fruktbart och den detaljkännedom som hon lägger i dagen i fråga om de behandlade författarnas verksamhet ter sig anmärkningsvärd. På tal om Morgner konstaterar Hilzinger f.ö. att hon i olika intervjuer, tal och litterära bidrag med nära nog identiska formuleringar har uttryckt sin »Programmatik». Temat i *Trobadura Beatriz*-romanen är »das Eintritt der Frauen in der Geschichte»; övriga av Hilzinger ventilerade författarskap rymmer andra frågeställningar. Genomgången tar också upp den dokumentariska kvinnolitteraturen, i främsta rummet Maxie Wanders *Guten Morgen, du schöne* (1978) för att till slut pröva en sammanfattande karakteristik av »weibliche Schreibpraxis» som utvecklat av DDR:s under 70-talet mest framträdande författarinnor. »Die Überlegungen Christa Wolfs überschneiden sich teilweise mit den programmatischen Äusserungen Irmtraut Morgners über 'weibliches' Schreiben bzw. führen diese fort. Bei beiden Autorinnen findet sich die Bin-

dung 'weiblichen' Schreibens an die Notwendigkeiten, zu Zerstückelung des Alltags, woraus wiederum besondere formale Kriterien erwachsen.»

Sonja Hilzingers skrift *Christa Wolf* utgör ett band i Samlung Metzler-sviten Realien zur Literatur. Därav följer att boken innehåller en sorgfälligt utarbetad bibliografi. Christa Wolf begynte som litteraturkritiker och det första kapitlet är ägnat hennes väg till det egna författarskapet; hennes egentliga litterära debut skedde med *Der geteilte Himmel* (1963). Hilzinger följer som ett huvudspår i sin framställning Wolfs kritiskt-lojala hållning gentemot DDR. »Die fortwährende, engagierte Auseinandersetzung mit Fortschritt und Rückschlägen sozialistischer Entwicklung in der DDR hat die schriftstellerische Arbeit Christa Wolfs bis heute nachhaltig geprägt.» (Vorbemerkung.) Under 1960-talet utvecklade Christa Wolf ett personligt skrivsätt enligt principen: »... zu erzählen, das heisst: wahrheitsgetreu zu erfinden auf Grund eigener Erfahrung.» I den nya boken Nachdenken über Christa T. (1968) söker Christa T. sitt självförverkligande i själva skrivandet. Med essäsamlingen *Lesen und Schreiben* gjorde Wolf själv ett utkast till en prosateori. Hilzinger analyserar också närmare den satirisk-fantastiska form som Christa Wolf tillgrepp i berättelsesamlingen *Unter den Linden* (1974). »Medium dieses auf ein utopisches Ziel hin ausgerichteten Erzählens ist der Traum; die Traumsituation ermöglicht es, drei verschiedene Geschichten miteinander zu vermischen und die handelnden Figuren miteinander assoziativ anzunähern.»

1986 har makarna Christa och Gerhard Wolf tillsammans gett ut boken *Ins Ungebundene geht eine Sehnsucht. Gesprächsraum Romantik* (Aufbau-Verlag). En av de här omtryckta texterna utgör Projektsraum Romantik, en 1982 gjord intervju med Christa Wolf. »1976 war ein Einschnitt in der kulturpolitischen Entwicklung bei uns», deklarerade Wolf, »äusserlich markiert durch die Ausbürgerung von Biermann.» Östtyska läsare har nu således beretts möjlighet ta del av en ursprungligen i den västtyska tidskriften *Alternative* publicerad intervju, där Wolf konstaterar hur en grupp författare i DDR funnit sig stå inför radikalt förändrade villkor. »Wir waren ja Sozialisten, wir lebten als Sozialisten in der DDR, weil wir dort uns einmischen, dort mitarbeiten wollten. Das reine Zurückgeworfensein auf die Literatur brachte den einzelnen in eine Krise, eine Krise, die existentiell war.» Christa Wolf hade som Hilzinger framhåller, redan stött på en kulturpolitisk desavouering som en följd av Christa T.-romanen. Efter Biermann-affären tvangs hon så till nya överväganden om litteraturens funktion. I den tidiga tyska romantiken tyckte hon sig finna alternativ och förebilder som slår en brygga mellan två tidsåldrar.

Litteraturen om Christa Wolf är redan betydande i sitt omfång. Sonja Hilzingers bidrag har speciella kvaliteter genom att hon som hon själv säger »stärker einfühlend und nachvollziehend als wertend vorgeht und psychologische, gesellschaftliche und ästhetische Dimensionen gleichermaßen zu erfassen sucht». Det begränsade omfånget har krävt en stram framställning, men nödvändiga nyanseringar har för den skull inte kommit till korta.

Ulf Wittrock

Hans-Peter Naumann – Magnus von Platen – Stefan Sonderegger (utg.): *Festschrift für Oskar Bandle. Zum 60. Geburtstag am 11. Januar 1986*. Beiträge zur nordischen Philologie, vol. 15. Helbing & Lichtenhahn Verlag AG. Basel und Frankfurt am Main 1986.

Oskar Bandle, professor i nordisk filologi vid universiteten i Basel och Zürich, är en forskare med ett sällsynt brett intressefält. Han disputerade 1956 på avhandlingen *Die Sprache der Guðbrandsbiblíá*, och fortsatte sina språkundersökningar i tvåbandsverket *Studien zur westnordischen Sprachgeographie* (1967). På det litterära området har han författat uppsatser om Strindbergs respektive Bagesens intryck av Schweiz, båda publicerade i skilda delar av den förnämliga skriftserien *Beiträge zur nordischen Philologie*, utgiven av det schweiziska sällskapet för skandinaviska studier. Dess första nummer var Bandles eget arbete *Die Gliederung des Nordgermanischen* (1973), och det ter sig följdriktigt att det femtonde bandet ägnas en hyllning av den nu 60-åriga forskaren.

Jubilarens vitt förgrenade vetenskapliga insatser återspeglas i volymens underavdelningar, vilka ägnas så disparata ämnen som ortnamnsforskning och språkgeografi, språkhistoria (där såväl fornsvenska som nysvenska och nusvenska texter, övrigt nordiskt material att förtiga, bildar utgångspunkter för filologiska och litteraturhistoriska iakttagelser) och receptionsanalys.

I de mer språkligt inriktade studierna skriver t. ex. Stefan Sonderegger om förhållandet mellan bröderna Grimm och den danske filologen Rasmus Kristian Rask, en av den jämförande språkforskningens centralgestalter, tillika vägröjare för en historisk grammatik. Jacob Grimm figurerar också i ett bidrag av Bengt Loman, där tyskens betydelse för den svenska historiska lingvistikens i Johan Erik Rydqvists utformning uppmärksammas. – Till denna krets av undersökningar hör även Lars Huldéns »Adverbens ordklass i J. L. Runebergs diktning», som utmynnar i den föga överraskande slutsatsen att bruket av ordklassen ifråga, vilken hos diktaren har relativt hög frekvens, är bundet till genren, samt Gun Widmarks intressanta redogörelse över hur verbens pluralformer försvann ur svenskt skriftspråk. I viss opposition till tidigare forskning vill Widmark framhäva vetenskapsmännens, i synnerhet Adolf Noreens betydelse för skeendet, och via dennes adepter Ture Nerman och Karl Erik Forsslund spred sig språkbruket tidigt till skönlitteraturen. En intressant, men obesvarad fråga i sammanhanget rör Pär Lagerkvists eventuella förbindelse med den norenska skolan.

På det mer renodlat litterära fältet bidrar Hans-Peter Naumann och Jürg Glauser med texter som behandlar den nordiska korstågslitteraturen fram till 1100-talets mitt respektive hövsk-ridderlig epik i Danmark vid skiftet mellan senmedeltid och renässans. Régis Boyer diskuterar i ett spännande inlägg presentationen av Oden i Saxo Grammaticus' *Gesta Danorum*, varvid han frilägger sex aspekter på guden: det fysiska och mentala porträttet, som understryker fulheten, åldern, grymheten och det cyniska draget; Oden som de dödas gud; Oden som de esoteriska vetenskapernas, i synnerhet poesins gud; Oden – schamanen; Oden som krigets gud eller segerns bringare; överguden Oden – Allfadern. Vid sidan av dessa observationer noterar Boyer hur Saxo försökt smälta samman uppgifter från skilda traditioner för att måla en kon-